

SZEMLE.

Dr. Kogutowicz Károly: *Magyarország néprajzi térképe.* 1:1.000.000. Budapest, 1927. III. kiadás. Kókai Lajos kiadása. 4 melléktérképpel, 6 grafikkonnal.

Sokan és sokszor megkísérelték már azt a kaleidoszkopszerű képet, amelyet Nagy-Magyarország lakosságának nemzetiségi összetétele mutat, térképre vetíteni, hogy az egyes nemzetiségek területi elhelyezkedését s egyúttal azoknak bizonyos területrészek szerint való arányát is szemléltethetővé tegyék. A legrégebb kísérletek (mint pl. Czoernigé) egyszerűen úgy történt, hogy az egyes területeket a többségben levő nemzetiségek színével festette be, a kisebbségeket pedig teljesen elhanyagolta, vagy a vegyes területeket váltakozó színekkel aránylagosan festette be. Az utóbbi módszerrel készült a magyar statisztikai hivatalnak az 1890. évi népszámlálás alkalmával kiadott néprajzi térképe is, amely járásonkint követte ezt a módszert, de tekintettel volt a járáson belül is az egyes nemzetiségek elhelyezkedésére. Ez a módszer ugyan szemlélteti az egyes nemzetiségek területi elhelyezkedését és nagyjából a nyelvhatárokat is mutatja, különösen, ha községi pontossággal történik, az egyes területeken a népsűrűség különböző foka folytán azonban családok képet ad az egyes nemzetiségek számviszonyairól. Az utóbbi szempontból, t. i., hogy a számviszonyok is szemléltetve legyenek a térképen, tökéletesebbek azok a rendszerű térképek, amelyek bizonyos területrészekben (vármegyék, járások) belül egy nemzetiségnek vagy esetleg több nemzetiségnek az arányát mutatják ki különböző skálafokok szerint, különböző ábrázolási móddal. Ilyen térkép pl. a Fischer Adolfé, továbbá a Keleti Károlyé, amelyet a „Hazánk és Népe” című munkájában alkalmazott. Ez utóbbi ábrázolási módnak két hátránya is van, mert szintén nem számol a népsűrűséggel és emellett nyelvhatárok sem vehetők ki ennél a módszernél.

Hasonló ábrázolási mód az, amelyet Cholnoky Jenő alkalmazott nemzetiségi térképén, amikor az egyes területrészeket egyenlő nagyságú kockákra osztotta fel s az egyes kockákat színezte a nemzetiségek arányában.

Vannak azután olyan nemzetiségi térképek, amelyek teljesen szakítanak a terület színezésével és az egyes területrészekre eső nemzetiségi számokat a maguk aránylagos nagyságában viszik a térképre különböző mértani alakok, négyzet, kör, háromszög, stb. alakjában. Lehet ezt a módszert úgy alkalmazni, hogy pl. minden egyes község a lélekszám arányában különböző nagyságú körrel van ábrázolva s a kör-területen az egyes nemzetiségek százalékos arányban vannak színezve. Ezt a módszert követte a központi statisztikai hivatal az 1900. évi népszámlálás adatai alapján közösgenként szerkesztett nagy néprajzi térképén, mely — sajnos — csak kor-

iatolt számú példányban készült, és könyvárusi forgalomba sem került. Ennek az ábrázolási módnak nagy előnye az, hogy az egyes községek lélekszám-különbözését erősen érzékelteti s a községeken belül a nemzetiségek arányára is meglehetősen biztos támpontot nyújt. Azonkívül, ha a körök a község központjára jönnek, a települési viszonyokat is szépen szemlélteti. Hátránya azonban ennek az ábrázolási módnak, hogy az egyes nemzetiségek számát pontosan nem lehet leolvasni róla s azonkívül, hogy a túl nagy népességű városok köre, ha azt a lélekszám arányában ábrázoljuk, túlterjed a város határán és eltakar sokszor egy egész sor szomszédos községet, tehát vagy a városnak vagy a szomszédos községeknek nemzetiségi színei teljes egészükben nem érvényesülhetnek.

A béketárgyalásokhoz való készülődés idején, amikor az 1910. évi népszámlálás nemzetiségi adatairól kellett nagy gyorsasággal, de meggyőző ábrázolási móddal térképet szerkeszteni, vetődött fel két új gondolat. Az egyik új módszer szerint a községek lakosságának száma több, a lélekszámhoz viszonyított, de ugyanegy mennyiségi egységet (1000., 500., 100., 50. stb. lélek) jelentő körrel ábrázoltatik és a körök azután az egyes nemzetiségek lélekszáma alapján színeztetnek, úgy hogy ilyenformán minden nemzetiség számát a különböző mennyiségi egységeket jelentő körök segítségével lehet olvasni. Ez a rendszer ismét kétféle módon alkalmaztatott, az egyiknél a körök a község központjának megfelelő helyre helyeztetek, a másik még tökéletesebb módnál a körök elhelyezésénél és nagyságának megállapításánál a tényleges települési viszonyok is figyelembe vétettek. Tehát a külterületeken szétszórtan lakó népesség is fel volt tüntetve. E térképek szintén csak kézirati példányokban készültek, de az utóbbi rendszerű térképről azután Bátky Zsigmond és Kogutovicz Károly, a térkép tervezői kibébitett alakban kiadták *hires* néprajzi térképüket, amelynek csak az az egy hátránya van, hogy a községneveket a térkép kis mérete folytán csak külön jegyzékről lehet leolvasni.

Hasonló módszerrel készült Dörre és Lux néprajzi térképe, akik járásonként mutatták ki az egyes nemzetiségek számát olyanformán, hogy minden 1000 lakost megfelelő színű körrel jeleztek s a köröket lehetőleg ott helyezték el, ahol az illető nemzetiség található. E térkép azonban csak általános áttekintésre, de nem részletkutatásra alkalmas.

Egészen más módszert követ gróf Teleki Pálnak szintén a béketárgyalások alkalmával készített térképe, amely a béketárgyalások asztalára is került. (Külföldön *carte rouge* néven ismerik.) E térkép alapelve az, hogy minden négyszetkilométert 100 lakossal vesz egyenlőnek és a lakosságot a területen szétönti e szerint az elv szerint. Ott tehát, ahol a népsűrűség nagyobb 100-nál, a nemzetiség színe feltétlenül kell, hogy túlmenjen a nyelvterület határán, ahol viszont a népsűrűség ennél kevesebb, ott a terület nem színezhető be teljesen, hanem üres területek, fehér foltok keletkeznek. Mindenesetre a nemzetiségek egymáshoz való arányát jól szemlélteti e térkép, e nyelvhatárok megállapítására azonban nem alkalmas, s a színek eltolódása folytán a való tényállással sok esetben ellenkező helyzetet mutat.

A béketárgyalásra készült néprajzi térképek után rövidesen Kogutovicz Károly dr. még egy egészen új speciális módszer szerint próbálta

megoldani a kérdést, olyanformán, hogy minden egyes község területét az abszolút többségben levő nemzetiség színével festette be és ebbe az alapszínbe helyezte el a többi nemzetiségnek jelzésére szolgáló színes mértani ábrákat, amelyeknek nagysága és formája a nemzetiségek számához és arányához igazodott. A fő újítás azonban ezen a térképen az volt, hogy maga az alapszín különböző árnyalatokban volt rajzolva, aszerint, hogy az illető község népsűrűsége milyen. E térképről tehát le lehet olvasni a népsűrűséget, az abszolút többségben levő nemzetiséget és a kisebbségben levő nemzetiségeknek hozzávetőleges számát és arányát. Ennek a módszernek is két hibája van: először az, hogy különösen nagy területű községeknél a kisebbségeket a valóságosnál sokkal jelentéktelenebbeknek tünteti fel, másrészt pedig az, hogy abban az esetben, ha csak relatív többség van jelen, a község területe fehéren marad és így könnyen összetéveszthető azokkal a területekkel, amelyek a népsűrűség alacsony volta miatt maradtak majdnem egészen fehéren. Végül még azt is meg kell említeni, hogy miután a térképen minden színnek négy árnyalata van, az amúgy is tarka néprajzi térkép négyszeresen tarkábbá válik, s a különböző árnyalatú színek könnyebben összetéveszthetők.

A Rothermere akcióval megindult békerevizációs mozgalom újabb ösztönzést adott Kogutowicz Károly dr.-nak arra, hogy újabb módszer szerint kísérelje meg a kérdés megoldását. Minthogy ennek a békereviziónak, melyet Rothermere lord felvetett, alap gondolata az, hogy egyelőre legalább azokat a területeket kapjuk vissza, amelyek túlnyomóan magyar lakosságúak és amellet a központi magyar nyelvterülettel szoros összefüggésben vannak, Kogutowicz Károly is úgy szerkesztette meg új néprajzi térképét, hogy azon a nyelvhatárok községekig menő pontossággal és a legnagyobb objektivitás szemmel tartásával fel legyenek tüntetve. Ezt úgy érte el, hogy mindazokat az összefüggő területeket, amelyeken egy-egy nemzetiség abszolút többségben él, az illető nemzetiség halványabb tónusú alapszínével vonta be és erre a halvány alapszínre alkalmazta azután az egészen sötét színezésű jelzéseket. A jelzések igazodnak a lakosság nagyságához és területi csoportosulásához. Ezzel bizonyos mértékben a népsűrűség is jelezve van, bár Budapest nagytömegű magyarságát helyszűke miatt kénytelen olt elhanyagolni. A relatív többséget itt is a terület fehéren hagyásával jelzi, a kisebbségeket pedig a lélekszám nagysága szerint megállapított különböző nagyságú és színezésű körökkel. Hogy mennyire tárgyilagosan és lelkiismeretesen járt el ebben a tekintetben, mutatja az, hogy pl. a békésmegyei Mezőberény, amelynek az 1910. évi népszámlálás szerint 13.477 lakosa közül 6610 volt magyar, nincs magyar többségűnek jelezve, hanem a magyarság és a 3929 főnyi tótság egyforma nagyságú körrel, mint kisebbség van feltüntetve. Újítás még e térképen, hogy Szlavóniának a térképre eső részén is fel vannak tüntetve a nemzetiségi adatok, amelyek az eddigi néprajzi térképekről — sajnos — többnyire hiányoztak. Azonkívül a moldvai és bukóvinai magyarság települési helyei is jelezve vannak.

Annak a célnak, hogy a nyelvterületek határait hozzávetőleges pontossággal meg lehessen állapítani, a térkép teljesen megfelel s ha a békerevizáció komolyan szóba jön, bizonyára hasznos szolgálatot is fog tenni a

térkép ebben az irányban. Propaganda célra is rendkívül alkalmas, mert világosan lehet látni belőle, hogy a trianoni határon túl milyen széles sávban húzódik tovább a magyar nyelvterület és hogy azon túl is különösen a Szilágyságban és Erdélyben milyen hatalmas területek vannak még magyar többséggel. Minthogy azonban itt is a terület van bevonva a nemzetiségnek, habár halavány alapszínével, a térkép első pillantására mégis hamis képzetet kelt a felületes szemlélőben és a viszonyok nem ismerőjében, mert a nagyobb területen ritkábban lakó nemzetiségek súlyát a valóságosnál nagyobbak láttatja, dacára annak, hogy a sötétebb színezésű foltok a népsűrűsége is utalnak. Érezte ezt Kogutowicz Károly is, s azért térképének immár megjelent harmadik kiadásában ezt a benyomást azzal igyekezett ellensúlyozni, hogy a lakatlan hegyvidéki területeken hegyrajzot alkalmazott, amivel ezt az első kedvezőtlen benyomást mindenestre némileg enyhítette.

Kogutowicz Károly ezúttal nem elégedett meg azzal, hogy csak térképet ad, hanem a térkép szélén számadatokat is közöl az elszakított területekről és azok magyarságáról és ügyesen szerkesztett grafikonokkal bizonyítja be, hogy az egyes elszakított területeken az a nemzetiség, amelynek javára az elszakítás történt, mindenütt kisebb arányban van, mint amilyen arányban a magyarság volt az egész Magyarországon. A térképhez csatolt szövegben pedig részletes adatokat közöl a magyarság számáról az elszakított területeken, megkülönböztetve azokat a területeket, amelyek a magyar nyelvterülettel szoros összefüggésben vannak. Magán a térképen a szöveg és a jelmagyarázat angol nyelven is meg van, úgy hogy a könyvtárusi forgalomban levő térkép maga is alkalmas külföldi felvilágosító és propaganda célra. A magyar Revíziós Liga fel is vette kiadványai közé és ott részletes angol szöveggel és statisztikai táblázatokkal látta el. A térkép így kiválóan alkalmas hazánk néprajzi viszonyainak megismertetésére, de azoknak a kiáltó igazságtalanságoknak bizonyítására is, melyet a trianoni békeszerződés okozott Magyarországnak.

Szükséges azonban, hogy a magyar közönség körében is minél szélesebb körben elterjedjen ez az ugyancsak hasznos és szükséges térkép, amelyért a legnagyobb elismerés illeti meg Kogutowicz Károly dr.-t.

Kovács Alajos.

Graf Keyserling Hermann: *Das Spektrum Europas.* Niels Kampmann verlag, Heidelberg, 1928. 495. l.

Keyserling a világhírű és világlátott filozófus ebben a legújabb könyvében, amely méltán tart igényt minden művelt ember figyelmére, azt tűzi ki feladatául, hogy az európai népeket az európai szellem álláspontjáról ismertesse meg. Fejtegetéseinek előfeltétele az, hogy Európa egységes egész, amely határozott, egymáshoz tartozó, egymást kiegészítő komponensekből van összetéve. Keyserling meg van győződve arról, hogy ez az egységes Európa csak akkor fog tovább is élni, ha népei jobbak és neme-sebbek lesznek. Ezért könyörtelen kritikát gyakorol Európa összes népei felett, nem törődve azzal, hogy kritikája sokaknál bosszúságot és elkeseredést okoz. Hadd okozzon! ettől szerzünk nem fél, sőt reméli azt. Kriti-

kája és lélekrajza során rendre veszi Keyserling a következő népeket: angolokat, franciákat, spanyolokat, németeket, olaszokat, magyarokat, Svájcot, Hollandiát, a svédeket, a Baltikumot, a Balkánt és végül fejtegetéseit egybe fogja. Bármily nagyértékűek is közvetlen szemléleten nyugvó vizsgálatai, amelyek a népek jellemtanához szolgáltatnak becses alapokat, ezúttal csak azokra a fejtegetésekre mutatunk rá, amelyek a magyarság szellemiségére vonatkoznak (v. ö. 235—280. lapokon).

„A magyarok a ma Európában lakó népek között a legarisztokratikusabb nép” — e megállapításból indulnak ki Keyserling fejtegetései. Az arisztokrata egy külön zoológiai species, ugymond Keyserling, s ezenkívül egy sajátos emberi érték is őlt benne testet. Ehhez járul azután az is, hogy az arisztokrata sajátos körülményeknek a produktuma és jelentősége abban nyilvánkozik, hogy benne az emberi, mint olyan a maga legmagasabb kifejezését találja. Az igazi arisztokrata merőben szabad és fölényes, akítől távol áll minden kicsinyes vonás és szűkkeblűség. Mindenek felett pedig független, nem kell számolnia senkivel. Ebben az értelemben vett arisztokratizmus tényleg tipikus jellemvonása a magyar arisztokratának, mondja Keyserling és — teszi hozzá — Európa születési arisztokratái között csak a magyart jellemzi ez az arisztokratizmus. A magyar arisztokrácia még ma is nemes és szelleme határozza meg ma is az egész nemzetet; az egész magyar nemzet előkelő értelemben vett nemes. Bármily sok hibája is legyen bár ennek a nemzetnek, ideálja mindig a nagylelkűség, adakozó jókedv, áldozatkészség. Minden magyarban él az ő páratlanságának tudata, ezzel a tudattal pedig az igazi arisztokrata áll és esik. A páratlanságnak vagy fordítsuk a német terminust így: az egyetlenségnek ez a tudata azonban a szerénységgel jár együtt. Az igazi nagyúr megelégedik azzal, ami ő tényleg s ezért sohasem hasonlítja magát másokkal össze, és sohasem irigy. Ez az ember-típus kihalóban van mindenütt; csak a magyarság képez kivételt. Európát Keyserling meggyőződése szerint ez az arisztokrata szellem tette naggyá és ez a szellem ma csak a magyar nemzetben él. Ez a legmagasabb értékű szellem a magyart alapjában véve és döntően határozza meg. Miután pedig a látható ideál mindig képző és nevelő erővel bír, azért a legnagyobb fontossággal bír Európára nézve Magyarország helyes méltatása.

Hogy ez az igazi arisztokrácia nem jelentkezik Magyarországon sem mindig a maga ideális alakjában, ezt Keyserling is kiemeli, sőt nyomatékosan rá mutat azokra a hibákra is, amelyek ezzel az arisztokratizmussal együtt járnak. Rá mutat elsősorban arra, hogy a magyar arisztokraták lelki alkataban a nagy értelem és pompás temperamentummal a léleknek meglepő primitívsege párosul, amelyből legjobban érthető meg politikájuknak sokszor fántásztikus volta. Ámde ez a primitívsege a magyar nemzet történelmi ifjúságát illeti. Valószínűleg még csak a maga középkorát élte át és lehetséges; hogy e fejlődés néhány etápiját átugorva, a magasba lendül. Annyi kétségtelen, hogy a magyar fölötte áll mindenik körülötte lakó szomszédos népek. Éppen olyan tősgyökeres és nem kevésbé ravasz, mint azok, de ezenfelül még ősiabb parlamentáris is, tehát modern politikai tapasztalat van a vérükben, mint a briteknek. Ezért a magyaroknak ismét az éle kell kerülniök és csakugyan óriási léptekkel haladnak előre és Keyserling

előtt egy pillanatig sem kétséges, hogy a magyarok nem is a messzi jövőben jelentékeny szerepet fognak vinni Európa keletén.

E nagy fölényt Keyserling a magyarság turáni vénkeveredésének tulajdonítja, mert a történet folyamán a turánság termette a legnagyobb uralkodó típusokat.

Európa jövője attól függ, hogy képes-e megvalósítani azt az arisztokratizmust, amelyet a magyarság képvisel, e meggyőződésbe csendülnek ki Keyserling fejtegetései, amelyek minden antropologus figyelmére bőségesen méltók. Keyserling hatalmas synthetikus és meglátásokban, közvetlen tapasztalásokban, belső átélésekben gazdag műve a magyar igazságnak alig megbecsülhető, drága eszköze világszerte.

Bartók György

Dr. Milleker Rezső: *Gaea*, a Föld, az Élet és a Tudomány könyvei. Kiadja: Csáthy Ferenc, Debrecen—Budapest.

„*Gaea*” címmel új könyvsorozat jelent meg a könyvpiacra. A háborút követő évek folyamán kiváltódott érdeklődést akarja e sorozat tovább fejleszteni. Ezt a célt, a természeti és szellemi tudományok köréből vett szakzerű és mégis könnyen érthető módon megírt, olcsó összefoglaló munkákkal szolgálja. A „*Gaea*” sorozat tehát, rövidre fogott compendiumokkal a kulturnívó általános tovább fejlesztését célozza. Ezt a szép célt szolgáló nemes törekvést pedig csak örömmel vehetjük tudomásul azon reményben, hogy a sorozat későbbi számai minden szépséghibától mentesek lesznek.

Dr. Márton Béla: *A földrajztanítás módszertana*. *Gaea* sorozat. 152 lap. Kiadja: Csáthy Ferenc, Debrecen—Budapest. 1927.

A „*Gaea*” sorozat első száma, a sorozat céljának irányjelzője, amelyben a tudomány népszerűsítésének módjaira vonatkozóan ad praktikus útmutatásokat. Röviden összefoglalja a földrajztanítás mikéntjét, nehogy a kezdet nehézségei miatt kárba vesszen egy élet ambíciója, illetve nehogy valaki „akaratlanul is fizetett apostola legyen a földrajzoktatás népszerűsítésének”.

A szerző kifejtve a földrajztanítás célját, ismerteti az összes iskola-típusok földrajztanítási tervét. A középiskolákra vonatkozó 38.804—926. sz. rendelkezést azonban nem vette figyelembe.

A módszertani útbaigazítások mellett jó szolgálatot tett volna, a földrajz tanítására vonatkozó hazai irodalom összefoglalása, mert ezzel szerzőnek összegező és áttekintést nyújtó munkája még inkább célravezető lett volna.

Kanszky Márton

Vekérdi Béla dr.: *A matematikai földrajz elemei*. Debrecen 1927. Megjelent a *Gaea* című tudományos Könyvsorozat 2-ik számaként. 154 lap.

Bár lapunk keretein túlnó ennek a munkának beható ismertetése, nem hagyhatjuk említés nélkül, mert hiszen nagy örömmel kell vennünk nem csak emberföldrajzi, de bármely mástárgyú földrajzi vonatkozású magyar munka megjelenését.

Főiskolai földrajzoktatásunk régóta érzett szükségletét elégíti ki ez a kis kézikönyv, mely érthetően és a magasabb matematikát csak a legszükségesebb esetekben alkalmazva tárgyalja a csillagászati földrajzot.

A füzet végén 24 lapnyi terjedelemben szerző kitér a kartografiára is. Ezt azonban igen szűkösen tárgyalja; ennyi nem elég a földrajzszakos hallgatóknak. Részletesebben kellett volna foglalkoznia a kápvetületekkel, a hengervetületeknél pedig Mollweide módszerének ismertetése fontos lett volna. Ugyancsak ajánlatos lett volna egy-két önkényes vetületnek a bemutatása is (Beaumont). Ezekről eltekintve azonban el kell ismernünk, hogy általában jó és tiszta képet ad arról a pár módszerről, amelyet feltétlenül ismernie kell minden földrajztanárnak. Fogyatékosága még a kis munkának, hogy nem említ irodalmat, ami pedig érdekelhetné a továbbtanulni akarókat.

Irmédi-Molnár László

Dr. Márton Béla: Ausztrália. Gaea sorozat. 142 lap. Kiadja: Csáthy Ferenc, Debrecen—Budapest. 1927.

A „Gaea” sorozat harmadik száma Ausztrália világhelyzetét, felfedezésének és belső feltárásának történetét ismerteti meg, a kontinens felületének kialakulásával és éghajlatával együtt.

Ausztrália földrajzi karakterét legjobban a bioszférával kapcsolatban szemlélhetjük. Ezért köti le jobban a figyelmet a növényvilág életét, tájalakító jellegét (scrub) és gazdasági jelentőségét (Eucalyptus, Xantorrhoea) tárgyaló fejezet. Sajátságos, hogy a kontinens növényvilágában egy species sem akadt, mely növelte volna a világ tápláló és élvezeti szereinek számát. Hasonló a helyzet az állatvilágot illetően is. Ezért az ember mindkettőből, írtással veszi ki a maga hasznát.

Ausztráliának természeti adottságában rejlik — az állat- és növényvilágot tekintve — a benszüllött törzsek kóbor életének feltétele, oka. A természet mostohasága rányomta bélyegét az ausztrálnéger külsejére, de ez okozta alacsony kulturáját is.

Viszont Ausztráliának mai gazdasági jelentősége, a természeti adottságok kihasználása által, a bevándorolt fehérek ügyessége és kitartó munkája révén született meg. Ezt tárja fel „a gazdasági élet” című fejezet, míg az utolsó rész Ausztráliának az anyaországhoz való viszonyát tárgyalja.

Az egységes képet nagyban áttekinthetővé tenné egy térképmelléklet.

Kanszky Márton